

Daniela Kolenovská
Michal Plavec

Běloruská emigrace
v meziválečném
Československu

Studie a dokumenty

Sociopolitický aspekt

Běloruská emigrace v meziválečném Československu

Studie a dokumenty

Sociopolitický aspekt

Daniela Kolenovská

Michal Plavec

Recenzovaly: Mgr. Alena Markova, Ph.D.

Mgr. Františka Sokolova

Vydala Univerzita Karlova v Praze,

Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz

Redakce Františka Jirousové

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

Tato publikace vznikla s finanční podporou projektu PROGRES Q18,
Společenská vědy: od viceborovosti k mezioborovosti.

ISBN 978-80-246-3781-5

ISBN 978-80-246-3782-2 (online : pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum 2017

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

Obsah

Předmluva	11
Poděkování	13
Seznam zkratk	14
Projekt nezávislého Běloruska a meziválečné Československo (Daniela Kolenovská)	15
Mezinárodní souvislosti	21
Československý postoj	25
Bělorusové v Praze	34
Bělorusové v Československu po vyhlášení bělorusizace	50
Rozklad	61
Závěr	67
Bělorusové v Čechách a na Moravě a československá politika v letech 1921–1946 (Michal Plavec)	70
Běloruské spolky v první republice	70
Běloruská otázka v československém parlamentu	75
Běloruská otázka při jednáních o československo-polské federaci za druhé světové války	81
Bělorusové v protektorátu Čechy a Morava	91
Dokumenty	110
22. 1. 1919 Anton Luckievič žádá předsedu mírové konference v Paříži, aby podpořil projednávání běloruské otázky	110
30. 4. 1919 Pokyny pro Edvarda Beneše jak na pařížské mírové konferenci postupovat v záležitostech Bělorusů	118
12. 6. 1919 Anton Luckievič žádá předsedu československé delegace o podporu budování společné západní fronty proti bolševikům	119

21. 6. 1919 Ministr obrany BLR žádá Edvarda Beneše o pomoc při organizaci běloruských národních jednotek z řad válečných zajatců	122
24. 6. 1919 Odpověď A. Luckievičovi na žádost z 21. 6. 1919	123
27. 6. 1919 Anton Luckievič posílá Edvardu Benešovi podklady k jednání o běloruských vojenských jednotkách na československém území	124
3. 7. 1919 Anton Luckievič žádá Edvarda Beneše o podporu jednání o běloruských vojenských jednotkách na československém území	124
22. 8. 1919 Anton Luckievič žádá Edvarda Beneše o zprostředkování kontaktu s Ignácem Paderewským	125
8. 1. 1920 Koncept zprávy vládního delegáta Republiky Československé ve Varšavě o roztržce mezi běloruskými politiky.	125
10. 1. 1920 Zpráva vládního delegáta Republiky Československé ve Varšavě o polské politice na běloruských územích	126
8. 6. 1920 Protest Jaūhena Ladnoūa zaslaný Konferenci velvyslanců do Paříže	127
26. 8. 1920 Policejní ředitelství v Praze zasílá prezidiu ministerstva vnitra v Praze zprávu o vyšetření podezřelých telegramů M. Vjaršynina	131
10. 9. 1920 Zpravodajský odbor ministerstva zahraničních věcí informuje o vnitřní krizi běloruské mise ve Varšavě a pravděpodobném únosu Antona Luckieviče do ruského vnitrozemí	132
28. 8. 1921 Prezidium ministerstva vnitra oznamuje, že se v Praze bude konat 25. září 1921 běloruská konference	134
17. 8. 1921 Mikola Vjaršynin zasílá prezidiu československého ministerstva zahraničních věcí seznam stipendistů	134
28. 9. 1921 Policejní zpráva o průběhu běloruské konference v Praze	135
29. 9. 1921 Policejní ředitelství v Praze oznamuje, že se vládní důvěrník neúčastnil posledního dne jednání běloruské konference 28. září 1921	138
13. 10. 1921 Vízitka Mikoly Vjaršynina zaslaná Adolfu Černému	138
27. 10. 1921 Telegram Piatra Krečevského prezidentovi Masarykovi vyjadřující podporu	139
27. 10. 1921 Představitel emigrantských socialistických skupin vyjadřují podporu československé vládě a prezidentovi	139
29. 12. 1921 Zemská správa politická informuje, že kvůli nedostatkům ve stanovách nebere na vědomí vznik spolku Běloruská hromada v Praze	142
13. 2. 1922 Československé ministerstvo zahraničních věcí vyřizuje žádost o víza pro běloruské stipendisty	146
22. 3. 1922 Ministerstvo zahraničních věcí vyřizuje víza pro běloruské studenty	147
17. 6. 1922 Československý konzulát v Kaunasu informuje o přípisu běloruského ministra zahraničních věcí Dr. Cvikieviče	148
25. 6. 1922 Komitét pro umožnění studia ruských studentů v ČSR informuje o žádosti stipendistů, aby byli převedeni do jeho péče	149

3. 7. 1922 Instrukce ministerstva zahraničních věcí Komitétu pro ruské studenty	151
18. 8. 1922 Odpověď Komitétu pro umožnění studia ruských studentů na žádost běloruských studentů o přijetí	152
7. 10. 1922 Československý konzulát v Kaunasu žádá o informace o běloruských stipendistech	156
9. 12. 1922 Seznam běloruských zájemců o studium v Praze	156
27. 1. 1923 Konzulární agentura Republiky československé v Kaunasu informuje o žádosti p. Valkoviče	157
20. 2. 1923 Redakční komise časopisu <i>Běloruský student</i> žádá o subvenci	159
16.–28. 3. 1923 Interní instrukce ministerstva zahraničních věcí ve věci časopisu <i>Běloruský student</i>	160
18. 5. 1923 Mikola Vjaršynin žádá ministerstvo zahraničních věcí o podporu pro běloruské studenty	161
10. 8. 1923 Československý konzulát v Kaunasu informuje ministerstvo zahraničních věcí o reakci Bělorusů na konferenci Malé dohody v Sinaji	161
15. 9. 1923 Běloruská Hromada v Praze žádá ministerstvo zahraničních věcí o podporu Běloruského učitelského ústavu	162
21. 9. 1923 Poděkování Běloruské hromady v Praze za poskytnutá stipendia	164
27. 9. 1923 Chargé d'affaires velvyslanectví ČSR ve Varšavě popisuje aktuální pozici zástupců běloruské menšiny v Polsku	167
14. 11. 1923 Běloruská hromada v Praze žádá ministerstvo zahraničních věcí o 26 studentských stipendií	169
26. 11. 1923 Mikola Vjaršynin předkládá ke schválení stanovy spolku Běloruská rada	174
18. 12. 1923 Piatra Krečeuški žádá o subvenci pro běloruské emigranty	174
27. 12. 1923 Ministerstvo vnitra odmítá utvoření spolku Běloruská rada v Praze kvůli formálním nedostatkům	176
8. 1. 1924 Stanovy spolku Běloruská rada	176
12. 2. 1924 Ministerstvo vnitra posílá ministerstvu zahraničních věcí materiály Běloruské rady	180
10. 3. 1924 Ministerstvo vnitra bere na vědomí utvoření spolku Běloruská rada v Praze	180
14. 3. 1924 Policejní relace o přednášce „Únorová revoluce roku 1917 a její katastrofa“ konané 12. března 1924	181
20. 8. 1924 Policejní zpráva o průběhu veřejné schůze běloruského studentstva	184
10. 9. 1924 Zemská správa politická v Praze informuje o vzniku ABSA	186
Nedatováno Stanovy ABSA. Pravděpodobně zemskou správou dosud neschválená upravená varianta z roku 1924	187

1. 10. 1924	Oznámení o novém složení výboru spolku Běloruská rada v Praze	192
1. 10. 1924	Policejní zpráva o 1. valné hromadě Běloruské rady v Praze	192
24. 11. 1924	Běloruská rada v Praze žádá o subvenci	194
22. 12. 1924	Žádost spolku Jedinstvo o potvrzení právního statutu spolku	195
8. 10. 1925	Ministerstvo zahraničních věcí vyřizuje žádost M. Vjaršynina o povolení cesty na běloruskou konferenci do Berlína	201
5. 12. 1925	Oznámení o konání valné hromady spolku Běloruská rada v Praze	203
14. 12. 1925	Oznámení o novém složení výboru spolku Běloruská rada v Praze	203
14. 12. 1925	Zpráva úředníka Policejního ředitelství v Praze o valné hromadě spolku Běloruská rada v Praze	204
12. 3. 1926	Dopis Antona Luckieviče Adolfu Černému	207
13. 12. 1926	Zpráva prezidia ministerstva vnitra o časopisu běloruského studentstva <i>Pramen</i>	208
28. 2. 1927	Zpráva Policejního ředitelství v Praze o časopisu běloruského studentstva <i>Pramen</i>	209
17. 5. 1927	Mikola Vjaršynin žádá Adolfa Černého o setkání	209
15. 9. 1927	Běloruská rada oznamuje, že se spolek Běloruská hromada rozpadl koncem roku 1923	210
23. 3. 1928	Zpráva policejního komisaře o průběhu panychidy za předsedu BLR Krečevského	210
16. 4. 1928	Ministerstvo vnitra neuznává oznámení o zániku spolku Běloruská hromada	211
2. 5. 1928	Žádost bývalých funkcionářů spolku Běloruská hromada o jeho výmaz ze spolkového katastru	212
16. 11. 1928	Výzva posledním funkcionářům spolku Běloruská hromada, aby vydali prohlášení o pobočkách Běloruské hromady	212
16. 1. 1929	Mikola Iljaševič informuje Slovanský ústav o složení Běloruské akademie věd	213
9. 4. 1929	Odpověď Policejního ředitelství v Praze ohledně Studentského běloruského spolku v Bratislavě	213
11. 5. 1929	Policejní zpráva o průběhu valné hromady Svazu studujících vysokých škol občanů BSSR v ČSR	214
23. 7. 1929	Mikola Iljaševič informuje Adolfa Černého o svém odjezdu z Prahy	215
5. 11. 1929	Anton Luckievič zasílá Adolfu Černému materiály pro <i>Slovanský přehled</i>	215
31. 12. 1929	ABSA oznamuje policejnímu ředitelství konání 5. výročního sjezdu	216
7. 1. 1930	Zpráva o průběhu valné hromady spolku Sjednocení běloruských studentských organizací	217

10. 1. 1930 ABSA oznamuje výsledky hlasování na 5. výročním sjezdu	218
24. 1. 1930 Ministerstvo vnitra povoluje změnu názvu Svazu vysokoškolských studentů Malorusů a Bělorusů – Jedinstvo Ruské kultury	219
27. 2. 1930 ABSA oznamuje konání akademie na oslavu 80. narozenin T. G. Masaryka	219
2. 7. 1930 Výbor ABSA oznamuje slavnostní odhalení pomníku Krečevskému	220
18. 1. 1931 Hryškievičův dopis Adolfu Černému	220
26. 3. 1931 Policejní zpráva o průběhu veřejné schůze spolku Běloruská rada	221
Nedatováno Zpráva „Ukrajinská a běloruská otázka“	222
25. 3. 1932 Policejní zpráva o průběhu akademie k 14. výročí vyhlášení nezávislosti Běloruska	223
20. 11. 1937 Vyslanec RČS ve Varšavě informuje o požadavcích běloruské menšiny v Polsku	224
22. 5. 1939 Oznámení policejnímu ředitelství o činnosti Běloruské rady v Praze	225
30. 6. 1939 Rozhodnutí o výmazu ABSA ze spolkového katastru	226
8. 3. 1940 Reakce ředitele Archivu ministerstva vnitra na článek v běloruském týdeníku <i>Ranica</i> z 8. března 1940	226
20. 8. 1945 Informace Archivu ministerstva vnitra o předávání Ruského archivu sovětské straně	230
28. 8. 1945 Prezidium ministerstva vnitra informuje o předání Ukrajinského historického kabinetu, Ruského historického archivu a Běloruského archivu do SSSR	232
13. 1. 1950 Záznam o vymazání spolku Běloruská rada v Praze ze spolkového katastru	233
28. 8. 1950 Ministerstvo vnitra žádá o zprávu, zda Běloruská rada vyvíjí činnost	234
4. 11. 1950 Dopis Ústředního národního výboru hlavního města Prahy ministerstvu vnitra	235
Tvary běloruských jmen	236
Vybraná bibliografie	241
Jmenný rejstřík	243
Věcný rejstřík	244
Summary	245
Obrazová příloha	275

Předmluva

Když jsme v roce 2004 zahájili s podporou ministerstva zahraničních věcí a společnosti Člověk v tísni svůj průzkum nejednoduché minulosti Bělorusů v České republice ve 20. století, existovalo již množství kvalitních publikací o působení dvou nejzřetelnějších národních složek meziválečné komunity emigrantů z carského Ruska, Rusů a Ukrajinců. Mnohé z jejich závěrů se týkalo i Bělorusů, svou práci jsme však chtěli upozornit na momenty, které běloruskou komunitu odlišovaly, a připomenout jména těch, kteří se zdáli mizet nebo už zmizeli z naší paměti.

Dnes jsou Bělorusové jednou z oficiálně uznávaných menšin České republiky, přičemž situace zdejší běloruské komunity v posledních letech v mnohém rezonuje s minulostí. Charakteristická se zdá její relativní izolovanost ve vlastní jazykové enklávě v české společnosti; vnitřní roztržitost i napětí, které mezi různými proudy vyvolávají rozdílné politické názory. Také proto jsme se rozhodli kolekci jednotlivých dokumentů, kterou se nám v českých archivech podařilo nashromáždit, zpřístupnit širšímu okruhu badatelů.

Osm desítek dokumentů, které tato sbírka přináší, pochází ze sbírek devíti českých archivů.¹ Materiály běloruských emigrantů jsou v nich jen zřídka uloženy v samostatných složkách a jednotlivé dokumenty bylo proto třeba dohledávat převážně mezi množstvím archiválií popisujících ruskou nebo ukrajinskou emigraci. Publikovat jsme se rozhodli ty nalezené dokumenty, které se týkají výlučně běloruských záležitostí nebo je umožňují nahlédnout v novém světle. Naopak jsme vyloučili ty materiály, které nepřinášely nové podstatné informace (např. gratulace běloruských

1 Národní archiv v Praze, Archiv hlavního města Prahy, Archiv ministerstva zahraničních věcí, Archiv Univerzity Karlovy, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv Akademie věd ČR, Archiv Ústavu Tomáše Garrigue Masaryka Akademie věd ČR, Archiv ministerstva vnitra (dnes Archiv bezpečnostních složek), Literární archiv Památníku národního písemnictví.

spolků T. G. Masarykovi u příležitostí státních svátků nebo osobních jubileí prezidenta). Z hlediska svého původu jsou běloruské materiály dochované v českých archívech až příliš pestré. Sbírku jsme proto raději sestavili podle jediného jednotícího měřítka: času. Soustředili jsme se na dobu od příchodu Bělorusů do Československa (ve větším počtu od roku 1919) po rozpad první republiky, doznívání aktivit běloruských emigrantů na českém území však sledujeme až do roku 1950, kdy byl jejich spolek Běloruská rada vymazán ze spolkového katastru.

Transkripce vlastních jmen z běloruského jazyka do češtiny představuje zvláštní problém a každý historik je vlivem absentující závazné normy nucen hledat vlastní kompromis mezi jejich tradiční a novodobou podobou. Meziválečná literatura a dokumenty využívaly nejčastěji varianty zprostředkované ruštinou nebo polštinou; specialisté v soudobém odborném diskurzu se vracejí zcela nebo částečně k pravidlům vytvořeným ve dvacátých a třicátých letech minulého století Branislavem Taraškievičem a využívají také doporučení Národní knihovny pro přepis nelatinkových písem do latinky z roku 2006. Tohoto úzu jsme se přidrželi v případě studií (např. Mikola Vjaršynin). V samotných historických dokumentech jsme se ovšem s ohledem na zachování autenticity jejich sdělení a také na zvyklosti panující v českých archívech rozhodli zachovat originální tvary (např. Mikuláš Veršinin), přičemž při prvním výskytu dobového tvaru jména je na tvar odpovídající normě z roku 2006 upozorněno poznámkou. Zájemcům o podrobnější seznámení s alternativními tvary nejvíce frekventovaných jmen je určena tabulka v příloze, která přehledně zaznamenává jejich tvary, jak se vyskytovaly v češtině a dalších jazycích.

Každý ve sbírce publikovaný dokument je uveden stručnou informací o svém původci, adresátovi, předmětu a dataci; samotné znění dokumentu pak následuje informace o jeho umístění v archívu. Při úpravě dokumentů jsme sjednotili jejich pestrou grafickou úpravu. Publikujeme pouze samotné dokumenty, neuvádíme tedy čísla jednací, která projednávaným případům přidělily jednotlivé státní úřady. Písmo zdůrazněné v dokumentech podtržením jsme přepsali na kurzívu.

Publikované dokumenty jsou také z jazykového hlediska velice různorodé. Jejich českoslovenští i běloruští autoři využívali vedle češtiny, běloruštiny a ruštiny ojedinele také francouzštinu nebo němčinu. S ohledem na naši snahu přispět poznání minulosti současné běloruské menšiny v České republice jsme se rozhodli cizojazyčné dokumenty přeložit do převažujícího českého jazyka. V dokumentech archivovaných v českém jazyce byly opraveny drobné gramatické chyby, zůstaly však zachovány

jazykové zvláštnosti (např. protipolskost) a v některých případech i velká písmena cíleně užitá pisatelem dokumentu (např. podniknuty Kroky). Zkratky (typicky pro názvy předmětů nebo funkcí) v zájmu větší srozumitelnosti rozepíšeme.

Úvodem k edici jsou dvě autorské studie, které vycházejí z původního výzkumu², téma běloruského exilu v Československu však popisují s ohledem na novou domácí i zahraniční literaturu a zohledňují také širší dobový kontext, aby umožnily nahlédnout za meze dané nízkým počtem materiálů dochovaných v českých archivech. Studie Daniely Kolenovské nabízí vysvětlení skromné podpory Bělorusů československými úřady a snaží se načrtnout její důsledky nejen v politické, ale také v sociální rovině. Michal Plavec se soustřeďuje na spolkový život Bělorusů v Československu a především na proměnu jejich postavení za protektorátu Čechy a Morava.

Poděkování

Rádi bychom vyjádřili díky všem, kteří nám při vyhledávání roztráštěných archiválií byli nápomocni. Děkujeme kolegům, kteří nás do světa běloruského exilu uvedli, a jsme vděční za ochotu také pracovníkům všech navštívených archivů. Děkujeme Ritě Gatich a Iljovi Hlybovskému za pomoc s překlady dokumentů. Zvláštní dík patří Milanu Drápalovi, jehož precizní redakce původní studie Daniely Kolenovské vydané roku 2007 v *Soudobých dějinách* nám v mnohém ulehčila pokračování v práci. A konečně děkujeme také neúnavnému zaměstnanci Slovanské knihovny Jiřímu Vackovi a řediteli Institutu mezinárodních studií FSV UK Jiřímu Vykoukalovi, jejichž vstřícný zájem nás přiměl celou sbírku dokončit.

Daniela Kolenovská, Michal Plavec

2 Michal Plavec: Opatrné přešlapování: první kontakty československé a běloruské vlády 1918–1925, in: Alena Ivanova a Jan Tuček (eds.): *Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model: sborník příspěvků z konference konané 4.–6. 7. 2006 v Praze*, Praha, Univerzita Karlova 2006, s. 361–372. Daniela Kolenovská: Běloruská emigrace v Československu (1918–1938), *Soudobé dějiny* 1, 2007 (14), s. 78–105.

Seznam zkratek

AAV	Archiv Akademie věd České republiky
ABSA	Sjednocení běloruských studentských organizací
AhlmP	Archiv hlavního města Prahy (ČR)
AKPR	Archiv Kanceláře prezidenta republiky (Praha, ČR)
AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky
ATGM	Archiv Ústavu T. G. Masaryka Akademie věd České republiky
AUK	Archiv Univerzity Karlovy v Praze
BSSR	Běloruská sovětská socialistická republika
BKT	Běloruská (Kryvičská) kulturní společnost Francyska Skaryny v Praze
BLR	Běloruská lidová republika
BNR	Běloruská lidová republika
GARF	Státní archiv Ruské federace (Moskva, Rusko)
Inbelkult	Institut běloruské kultury (roku 1928 reorganizován do Akademie věd BSSR)
Jedinstvo Ruské kultury	Svaz vysokoškolských studentů Malorusů a Bělorusů – Jedinstvo Ruské kultury (přejmenován na Svaz Malorusů a Bělorusů – Jedinstvo Ruskoj kultury)
LCVA	Litevský centrální státní archiv (Vilnius, Litva)
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí Republiky československé
NA	Národní archiv (Praha, ČR)
PKČR	Parlamentní knihovna České republiky
PNP	Archiv Památníku národního písemnictví, Česká republika
Rada BLR	Rada Běloruské lidové republiky (vláda BLR)
RČS	Republika Československá
Zemgor	Svaz ruských zemských a městských představitelů

Projekt nezávislého Běloruska a meziválečné Československo

Daniela Kolenovská

Česká republika dlouho považovala Bělorusko za prioritu své zahraniční politiky a Bělorusové, čítající dnes přibližně čtyři tisíce československých občanů, patří k jejím oficiálně uznávaným národnostním menšinám.³ Více než velikost české běloruské komunity přitom však hraje roli vliv jejích aktivit na běloruský národní život. Jestliže je dnes v důsledku nevybíravé politiky Alexandra Lukašenka centrem běloruského života pražská redakce Rádía Svaboda, ve dvacátých letech minulého století se česko-běloruské vztahy rozvinuly v důsledku válečného a politického rozvratu carské říše. V Československu se tamní uprchlíci usazovali ve větším počtu od roku 1919 a pražská vláda, která věřila v možnost relativně rychlé obnovy demokratického Ruska, na jejich narůstající počet zareagovala vyhlášením velkorysé Ruské pomocné akce. Během pěti let měla uprchlíkům pomoci dokončit středoškolská a vysokoškolská studia, usnadnit jim následně návrat do vlasti a podpořit tak její budoucí všestranný rozvoj.⁴

Nejpočetnější a také nejvíce respektovanou skupinou, která se díky Ruské pomocné akci v Československu vytvořila, byli ruští činitelé usilující o obnovu původní vlasti, následovaní ukrajinskou komunitou. Bělorusové dosahovali oproti nim nepoměrně menšího počtu. Vliv jejich názorů na československou společnost, tradičně vnímavou k slovanské myšlence, byl spíše malý.⁵

Nejaktivnější běloruská skupina se v Praze soustřeďovala kolem Mikoly Vjaršynina a Piatra Krečevského, který se roku 1923 mezi členy Rady Běloruské lidové republiky postavil proti sovětské agitaci a dal

3 Usnesení vlády ze 3. července 2013 č. 530, http://racek.vlada.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/dcc7d35c85c5f1e7c125741a004890df/eb5585b7770551a4c1257b9d0045445c?OpenDocument.

4 Národní archiv ČR, fond Ruská pomocná akce.

5 Vratislav Doubek: *Česká politika a Rusko*, Praha, Academia 2004.

před pobyt v Litvě přednost neoficiálnímu československému exilu. Krečevski věřil v politický potenciál Bělorusů. Podle něho Sověty nevalně garantované právo na vlastní jazyk nemohlo běloruskému národnímu hnutí nahradit vyšší cíl, vznik nezávislého státu. Byl to program, s nímž se vydal již Anton Luckievič na Pařížskou mírovou konferenci přesvědčit velmoci o tom, že Bělorusové stejně jako jiné evropské národy mají v souladu s tezemi amerického prezidenta Wilsona právo na sebeurčení.⁶ Luckievič ovšem v konkurenci sovětsko-polského porozumění neuspěl a běloruské národní hnutí se rozštěpilo na sovětské a exilové.

Původní předáky běloruského hnutí, kteří zůstávali v zahraničí, rozdělovaly v těžkých podmínkách další názorové spory i ryze osobní motivy. Jejich plány, dříve kolektivně sdílené v rámci programového národního hnutí,⁷ se postupně rozpadaly na aktivity nemnoha zapálených intelektuálů propojených v různých dynamických sociálních sítích.⁸ Tyto sítě byly zprvu charakteristické decentralizací a mimořádnou obětavostí svých členů. Vlivem myšlenkového napojení na vysokou západní kulturu byly uvyklé překračovat meze běloruského hnutí do vzdělaneckých center v Rusku a Pobaltí a dále do Německa a Francie. Po vyhlášení sovětské bělorusizace ovšem rychle ztratily souvztažnost s těmi, kdo národní hnutí zastupovali ve vlasti. Tato domácí část národního hnutí se navíc těm, kdo usilovali o rozvoj a šíření běloruské národní identity, dočasně jevila jako široce nosná, protože rychle dokázala obsadit místní samosprávu Bělorusy, zpřístupnila vzdělávání v běloruštině a systematicky postupovala při kodifikaci její spisovné formy. Díky tomu prudce zaplňovala původní folklorně-osvětovou agendu běloruských aktivistů, aniž plnila jejich představy o politické pluralitě a plné národní nezávislosti. Sovětskou centralizaci národního života dokázali emigranti akceptovat jen částečně, menšina z nich nadále setrvala u původní představy komplexní národní emancipace. Obávala se, že bolševický program je jen variantou dřívější rusifikace hraničních oblastí.⁹ Brutální ukončení bělorusizace bolševiky na konci 20. let toto negativní očekávání ještě předčilo, a emigranti se proto logicky intenzivněji zapojili do antikomu-

6 Dorota Michaluk: *Białoruska republika ludowa. 1918–1920. U podstaw białoruskiej państwowosci*, Toruń, Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2010, s. 430–435.

7 Miroslav Hroch: *V národním zájmu*, Praha, Nakladatelství lidové noviny (dále NLN) 1999.

8 Mario Diani: *Networks and Social Movements: A Research Programme*, in: Mario Diani – Doug McAdam (eds.): *Social Movements and networks. Relational Approaches to Collective Action*, New York, Oxford University Press 2003, s. 299–319.

9 Státní archiv Ruské federace (dále jen GARF), f. 5875 (Jermačenko Jan), o. 1., sl. 20, s. 1–29. Očerk P. Krečevskogo „Istorija bělorusskoj knigi“, březen 1926. Andrew Savchenko: *Russian History and Culture 2: Belarus: A perpetual Borderland*, Brill, Boston 2009.

nisticky orientovaných sociálních sítí v Evropě. Tyto v Polsku, Pobaltí a v Německu politicky ukotvené vazby Bělorusů ovšem československá veřejnost nesdílela. Československý zájem o Bělorusy byl ve své většině orientován více akademicky (folklorně, literárně nebo lingvisticky). Praha, omezená složitou československou zahraničně-politickou pozicí, proto ztratila pro takto prosazovaný exilový běloruský národní program pochopení. Po druhé světové válce zbavila „své“ Bělorusy (pokud včas neodešli na Západ) československého občanství a vydala je Moskvě.¹⁰

Podobně byl Sovětům vydán také Běloruský archiv, který běloruští emigranti shromáždili v Praze na okraji ministerstvem zahraničí preferovaného Ruského zahraničního archivu. Dnes je jeho 11 tisíc archiválií, 680 knih a 220 inventárních čísel roztržštěno v mnoha fondech bývalých sovětských republik.¹¹ Několikaletý výzkum běloruské historičky Vol'hy Kovalové upozornil na jejich umístění mj. v Běloruském státním archivu – muzeu literatury a umění, v Národním archivu Běloruské republiky nebo v Ústředním státním archivu nejvyšších řídicích a vládních orgánů Ukrajiny.¹² Jerzy Grzybowski našel dokumenty vztahující se k Bělorusům v době protektorátu Čechy a Morava v moskevských archivech.¹³ Materiály o studentském životě Bělorusů v Praze jsou naopak uloženy v Litvě. Rekonstruovat národní úsilí Bělorusů a jejich pozici v meziválečném Československu je proto nesmírně obtížné.

V této studii jsou základní trendy popsány prostřednictvím rozboru několika desítek jednotlivých dokumentů shromážděných v současných archivech České republiky. Kromě nich se významným zdrojem studie

10 Podobnou situaci v případě Ukrajinců popsal Bohdan Zilynskyj: *Ukrajinci v českých zemích v letech 1945–1948*, Praha, Ústav pro soudobé dějiny 2000.

11 Národní archiv, Praha (dále NA), fond (f.) Prezidium ministerstva vnitra – nová registratura (PMV-NR), karton (k.) 400, signatura (sign.) P-1412/1–25/8–1945, P-1412/1–6/8/1945. Uvádí se i jiný počet položek Běloruského archivu: 15 tisíc archivních jednotek, 200 periodik, 12 tisíc záznamů v kartotéce. Viz T. Voranava – A. Hes et al.: *Hramadska-kul' turnaja čynnasc' belaruskaj i rasijskaj emihracyni ũv Čechaslavakii 1921–1938. Kataloh: vystava ũ Nacyjanal'nym muzei historyi i kul'tury Belarusi z 27 maja na 3 lipenja 2002 h. Katalog, Mensk, Nacyjanal'ny centr pa archivach i spravavodstvu Respubliki Belarus' Nacyjanalny archiv Respubliki Belarus*, s. 27 a 29. Sr. Hanna Surmač: *Belorusskij zagraničnyj archiv*, in: Marija Magidová (ed.): *Russkaja, ukrainskaja i belorusskaja emigracija mežu dvumja mirovymi vojnami. Rezul'taty perspektivy issledovanij. Fondy Slavjanskaj biblioteki i pražskich archivov, Sbornik dokumentov*, Praga, Slavjanskaja biblioteka pri Nacional'noj biblioteke Češskoj republiky, Slavjanskij institut AN ČR, Obščestvo po izučeniju Vostočnoj i Srednej Evropy v Češskoj republice 1995, s. 85–91.

12 Nejnověji in: Uladzimiraluina Vol'ha Koval': *Uzajemmasvjazi belaruskaj i ukrainskaj dyjaspar v mižvadženny peryjad*, Minsk, Respublikanski institut vyšejšaj školy 2012.

13 Jerzy Grzybowski: *Pogoń między Orłem Białym, Szwastyką i Czerwoną Gwiazdą. Białoruski ruch niepodległościowy w latach 1939–1956* (dále jen *Pogoń*), Warszawa, W. Univerzita 2011. Sovětský státní archiv registroval tato akta v letech 1948–1955, viz GARF, fond 5875 (Jermačenko Jan).

staly sbírky Slovanské knihovny v Praze, protože obsahují vedle sekundární literatury také dobové dokumenty i meziválečné běloruské tituly označené razítkem Ruského zahraničního archivu. V archivech dnes samostatné Slovenské republiky, jejíž území bylo v meziválečné době cílem minima běloruských emigrantů, se závažnější relevantní materiál zatím neobjevil a slovenské bádání o tomto tématu se soustřeďuje na jazykovědné analýzy a v ostatních směrech se opírá o materiál dochovaný v Česku.¹⁴ Určitou vyhlídku představují zatím v soukromí uložené materiály dcery ukrajinsko-běloruského činitele Ivana Kraskovského Ludmily, která se po absolvování Karlovy univerzity a Ukrajinského pedagogického institutu M. Drahomanova v Praze stala špičkovou slovenskou archeoložkou.¹⁵

První část v této studii analyzovaného souboru dokládá trvalou snahu Bělorusů posílit vlastní mezinárodní postavení s pomocí československých oficiálních představitelů. Dnes jsou tyto jednotlivé dokumenty uloženy převážně v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR, zčásti též v Archivu prezidentské kanceláře a v archivu akademického Ústavu Tomáše Garrigue Masaryka. Pochází z korespondence Edvarda Beneše s Prahou v době jednání Pařížské mírové konference, dále ze zastupitelských úřadů v Litvě a v Polsku. Základem další části studie jsou materiály popisující činnost těch Bělorusů, kteří se na část svého života usadili v Československu. Jsou uloženy jako záznamy československých úřadů o způsobu využití prostředků Ruské pomocné akce v Národním archivu ČR a v Archivu hlavního města Prahy v podobě zpráv o zasedání orgánů běloruských spolků, jak je zaznamenali ze zákona schůzím přítomní

14 Prešovská státní knihovna sice obsahuje sbírku téměř 900 materiálů převzatých od dvou zrušených ruských meziválečných středních škol z Prešova, jen 7 z nich se však týká Bělorusů. Nejstarší položkou je Bogdanovičovo *Biloruske vidroženne* (1916), následuje berlínská publikace Cišky Hartného (1922), Iljaševičova *Bělorus a Bělorusové* (1930) a dvě vilenské sbírky Michase Mašary (1934 a 1935). Válečné období reprezentuje běloruská gramatika z nakladatelství Jana Jermačenky (1941) a verše Larysy Henijušové (1942). Souhrn slovenských prací o Bělorusku blíže in: Viktória L'ášuková – Ivana Džundová: Slovensko-bieloruské vzťahy: stav a perspektívy výskumu, in: Peter Žeňuch (ed.): *Slovenská slavistika včera a dnes*, Bratislava, Slovenský komitét slavistov 2012, s. 148–172.

15 Mikuláš Mušínska: Návrat Ivana Kraskovského do dejín Bieloruska a Ukrajiny, in: Julia Dudášová-Kriššáková (ed.): *Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy. Zborník príspevkov z medzinárodného vedeckého seminára 20.–21. septembra 2000. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Jazykovedný zborník 16. / Literárnovedný zborník 15*, Prešov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2003, s. 76–83. Mikola Trus: Ljudmila Kraskoŭska: žycč, dziejasnač, in: Julia Dudášová-Kriššáková (ed.): *Slovensko-bieloruské jazykové, literárne a kultúrne vzťahy*, 2003, s. 84–87. Kromě Mušínskou zmíněného soukromého archivu jsou Kraskovské materiály uloženy také v jejím osobním fondu v Archivu Slovenského národního muzea.

policejní strážmistři. Soubor uvedených písemností odráží především politické a spolkové aktivity pražských Bělorusů, v menší míře se dotýká kulturní sféry. Tu lze v současných podmínkách nejlépe zachytit pomocí analýzy dílčích článků, periodik, knih a překladů krásné literatury publikovaných Bělorusy v meziválečné době.¹⁶ Obtížné bylo i postihnout běloruské sokolské hnutí, jehož materiály leží v moskevském GARFu. Snahu Bělorusů vstoupit do světa československé vědy dokládá několik písemností z Archivu Akademie věd, mimořádný je význam dizertací deseti předních běloruských exilových činitelů uchovaných v Archivu Filozofické fakulty Karlovy univerzity, které přibližují argumentaci exilového programu. Zajímavý protipól těchto názorů tvoří dílčí úvahy Jevgenije Ljackého, profesora Karlovy univerzity a rodáka z Minsku, do kterých dává nahlédnout jeho fond v Památníku národního písemnictví. Bělorusové studovali také na Českém vysokém učení technickém, jejich školní práce však již pro povahu příslušných oborů přispívaly k vysvětlení argumentů běloruského národního programu jen minimálně.

Pokud jde o sekundární zahraniční literaturu, téma běloruské emigrace v ní zůstávalo v pozadí, protože Bělorusko bylo od 2. světové války vnímáno převážně jako administrativní jednotka Sovětského svazu. Ti, kteří za války prosazovali národní emancipaci, byli v letech 1939–1944 většinou zabiti, nemnozí přeživší byli v Sovětském svazu i v Polsku označeni za nacionalisty a nemohli v národní agitaci pokračovat.¹⁷ V Sovětském svazu navíc převládl mýtus prezentující Bělorusko jako loajální „partyzánskou republiku“. Tuto koncepci problematizoval v roce 1958 emigrantský historik Uladzimir Glybinny (Sjadura) a znovu Jan Zaprudnik v roce 1993, když připomněl alternativní program členů orgánů Běloruské lidové republiky v exilu.¹⁸

Pobyt běloruských emigrantů v meziválečném Československu nebyl systematicky v zahraničí studován a také dnes stojí na okraji bádání prováděných v souvislosti s komplexním výzkumem běloruské národní emancipace nebo působení běloruských emigrantů v Litvě, Polsku a ve Spojených státech amerických. Tomu napomohly i publikované paměti nebo z nich vycházející sekundární literatura.¹⁹ Přitom podobně jako

16 Tereza Swadoshová: *Česko-běloruské literární vztahy*, nepublikovaná diplomová práce, Brno, Masarykova univerzita, Ústav slavistiky 2012.

17 Jaūhen Miranovič: *Belorusy ū Pol'sčy, 1918–1949*, Vil'nja 1990.

18 Anatol Taras (ed.): *Dolja belaruskaj kultury pad savětami 1920–1991 gg.*, Riga, Institut belaruskaj gistorii i kultury 2012; Jan Zaprudnik: *At the crossroads of history*, Boulder, Westview 1993.

19 Vincent Žuk-Hryškievič: *25-ha sakavika: uspaminy z Mensku, Budslava, Vil'ni, Prahi, Saveckaj turmy*, Toronto, Vydavecki Fond Uspaminaŭ z Belaruskaha Žyc'cja 1978. Viz též Valjancina Lebeděva: *Paluta Badunova*, Minsk, Belaruskaja minauščyna 1994.

práce Vol'hy Kovalové, popisují i ostatní autoři působení Bělorusů v Československu zejména v souvislosti se svým širěji zaměřeným výzkumem. Téma běloruského hnutí usilujícího o nezávislost v první polovině 20. století obšírně zpracovali v Polsku Jerzy Turonek a Eugeniusz Mironowicz z univerzity v Białystoku a zmíněný Jerzy Grzybowski z Varšavské univerzity.²⁰ V Minsku upozornila na exil v Československu výstava v roce 2002. V Litvě, která své vztahy s běloruským exilem připomněla v Praze nedávnou výstavou v Národní knihovně, jsou důležitým zdrojem k poznání běloruské meziválečné emigrace sbírky státního archivu (Lietuvos centrinių valstybės archyvas), na které koncem 90. let minulého století upozornil svou mimořádnou kolekcí dokumentů Sjarhej Šupa.²¹ Vedle Šupou zpracovaného fondu Rady Běloruské lidové republiky mají v tomto litevském archivu pro poznání působení běloruských emigrantů v Československu zásadní význam fond popisující činnost běloruských studentských organizací v Praze mezi lety 1920 a 1932 a fond Adolfa Klimoviče, který ve druhé polovině 20. let vedl Sjednocení běloruských studentských organizací (ABSA) zastřešující všechny běloruské studenty v emigraci a v západním Polsku.

Pokud jde o sekundární literaturu, nejnovější prací, která se dotýká také aktivit Bělorusů v Československu, je americká publikace Perse Anderse Rudlinga.²² Ruští badatelé vztah k běloruské národní emancipaci dosud hledají. Za své převzali některé myšlenky, jimiž ruská meziválečná emigrace popírala argumenty ve prospěch běloruské nezávislosti, a na běloruské národní hnutí se proto dívají jako na nacionalistické hnutí, které může narušovat stabilitu větších celků. Například Oleg Romaňko zmiňuje běloruské emigranty v Československu výhradně v souvislosti s tématem kolaborace.²³

20 Jerzy Turonek: *Książka białoruska w II Rzeczypospolitej 1921–1939*, Polska Akademia Nauk, Warszawa 2000. Jaïhen Mironovič: *Belarusy ū Pol'šcy (1918–1949)*, Vil'nja-Belastok, Īnstitut belarusicystyki – Belaruskaje historyčnaje tavarystva 2010.

21 Sjarhiej Šupa (ed.): *Archives of the Belarusian Democratic Republic. Fund No. 582 The State Museum of Lithuania I, 1–2*, Minsk – New York – Prague – Vilnius, Belarusian Institute of Arts and Sciences 1998 (dále jen ABNR), viz též Gimžauskas Edmundas, Baltarusiškasis Lietuvos – Českoslovakijos santykių komponentas XX a. trečiojo dešimtmečio pradžioje, in: AUC, *Studia territorialia supplementum II*, 2011, 1, s. 295–306.

22 Pers Anders Rudling: *The rise and fall of Belarusian nationalism. 1906–1931*, Pittsburgh, University press 2015.

23 Oleg Romaňko: *Belorusskije kollaboracionisty: sotrudničestvo s okkupantami na territorii Belorussii 1941–1945*, Moskva, Centrpoligraf 2013, s. 36–58. Srv. Jevgenij Karelín: *Regional'nyj mehanizim vlasti i upravlenija Zapadnoj oblasti Sovětskoj Rossii (1917–1937 gg.)*, Moskva, ROSSPEN 2014.